

การจัดการศึกษาเพื่อความสุขที่ยั่งยืน ตามแนวทางพระพุทธศาสนา Buddhist Education Management for Sustainable Happiness

ศรัณย์ เกศรักษ์มงคล

Saran Lerdrakmongkol

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้เสนอการจัดการศึกษาที่ถูกต้องควรจะเป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความสุขที่ยั่งยืนตามแนวคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงการมุ่งให้ผู้เรียนสามารถก้าวไปสู่ความหลุดพ้น (หรือนิพพาน) อันถือเป็นความสุขที่แท้จริง โดยเสนอให้มีการนำเอาหลักความจริง ๔ ประการในพระพุทธศาสนา (อริยสัจ ๔) คือ ๑) ความจริงเกี่ยวกับทุกข์ ๒) ความจริงเกี่ยวกับสาเหตุแห่งทุกข์ ๓) ความจริงเกี่ยวกับความสิ้นไปของทุกข์ และ ๔) ความจริงเกี่ยวกับหนทางในการดับทุกข์ (มรรค) มาเป็นแกนในการศึกษาและปฏิบัติจริง ในกระบวนการของการจัดการศึกษานั้นจะต้องสามารถบูรณาการเข้ากับรายวิชาอื่น ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้เรียนด้วยเพื่อให้ “ความตระหนักรู้” เกี่ยวกับความสำคัญของการดับทุกข์อันนำไปสู่การปฏิบัติจริงของผู้เรียนจะเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

Abstract

This article proposes that correct education management should lead learners to have sustainable happiness according to the teaching of Buddha, i.e., leading learners to be able to achieve Nirbāna that is considered as the true happiness. The article propose to apply the Four Noble Truths – 1) The noble truth of Dukkha (suffering); 2) The noble truth of the origin of Dukkha; 3) The noble truth of the cessation of Dukkha; 4) The noble truth of the path leading to the cessation of Dukkha - as the theme of education and practice. The process of education management must be able to integrate with other subjects, especially all subjects related to daily living of learners. The objective of this process is to provide learners realization on the importance of suffering's cessation leading to further concrete practice of learners.

๑. บทนำ

โลกปัจจุบันมีปรากฏการณ์มากมายที่แสดงให้เห็นว่าสังคมโลกกำลังดำเนินไปในแนวทางการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความไม่ยั่งยืน เนื่องจากทุกภาคส่วนของโลกล้วนยังคงตกอยู่ในความทุกข์ แม้กระบวนการของการศึกษาเองก็ยังเป็นกระบวนการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เพราะไม่อาจจุดดึงผู้คนให้หลุดพ้นขึ้นจากวังของความทุกข์ได้อย่างเต็มที่ ผู้อยู่ระหว่างกระบวนการรับการศึกษาอย่างขาดความสุข และผู้มีการศึกษาจำนวนมากก็ไม่สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เนื่องจากผู้มีการศึกษาสูงเอารัดเอาเปรียบผู้ที่มีการศึกษาน้อยกว่าจนก่อให้เกิดผลกระทบทั่วไป ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง

การศึกษาปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้นจากองค์ความรู้และวิทยาการแขนงต่างๆ ที่ล้วนได้ รับการพัฒนาดีกว่าในอดีตที่ผ่านมา แต่ขณะเดียวกันแม้การศึกษาจะมีมากเพียงไร ผู้คนทั้งที่มีการ ศึกษามากหรือน้อยก็ยังเผชิญกับความทุกข์มา ตั้งแต่ความทุกข์จากวิกฤติการณ์สงคราม ภาวะ เศรษฐกิจ วิกฤติประชากร อาชญากรรม ความเจ็บป่วยและโรคร้าย การขาดความสามัคคีของ ประชาชน ความทุกข์จากความเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ต่างๆ ของโลก อาทิ ภาวะโลกร้อน ภัย ธรรมชาติต่างๆ เป็นต้น คำถามของสังคมเกี่ยวกับการศึกษามีว่า การพัฒนาความรู้ช่วยให้ผู้คนมีความสุข มากขึ้นหรือไม่อย่างไร การศึกษาที่ผ่านมาเป็นการศึกษาที่ถูกทางหรือไม่ มีความผิดพลาดใดเกิด ขึ้นหรือไม่ในกระบวนการให้การศึกษา และสามารถสร้าง ปรับปรุง พัฒนาการศึกษาเพื่อความสุขที่ยั่งยืนขึ้นมาได้หรือไม่ ประเด็นเหล่านี้ถือเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุดในการนำเสนอบทความนี้

๒. ความสำคัญของการศึกษากับการพัฒนาประเทศ

ความสำคัญในการพัฒนาประเทศ เพื่อให้เกิดความผาสุกนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสเรื่องการศึกษาพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยมาเป็นเวลานานมากกว่า ๔๐ ปี ในที่นี้จะขออัญเชิญมาเป็นบางตอนดังนี้^๑

“...การศึกษาเป็นปัจจัยในการสร้างและพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติและคุณธรรมของบุคคล สังคมและบ้านเมืองใดให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนได้อย่างครบถ้วนพอเหมาะกันทุกๆ ด้าน สังคมและบ้านเมืองนั้นจะมีพลเมืองที่มีคุณภาพ...”^๒

“...วัตถุประสงค์ของการศึกษานั้นคืออย่างไร กล่าวโดยรวบยอดก็คือ การทำให้บุคคลมีปัจจัยหรืออุปกรณ์สำหรับชีวิตอย่างครบถ้วนเพียงพอทั้งในสวนวิชาความรู้ ส่วนความคิด วินิจฉัย ส่วนจิตใจและคุณธรรมความประพฤติ ส่วนความขยันและอดทน และสามารถในอันที่จะนำความรู้ความคิดไปใช้ปฏิบัติงานด้วยตนเองให้ได้จริงๆ เพื่อสามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยความสุขความเจริญมั่นคงและสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่สังคมและบ้านเมืองได้ตามควรแก่ฐานะด้วย...”^๓

ส่วนสุมน อมรวิวัฒน์ อธิบายว่าการศึกษานั้นมีความสอดคล้องกันอย่างยิ่งกับการฝึกหัดอบรมทั้งกาย วาจา ใจ เพื่อให้เกิดความรู้ และชีวิตกับการศึกษานั้นเป็นองค์ประกอบของกันและกันดังความตอนหนึ่งว่า^๔

“...เนื่องจากมนุษย์เป็นเวไนยสัตว์ที่ฝึกหัดฝึกฝนให้เรียนรู้ได้ มนุษย์จึงมิได้ปล่อยให้อันตรียักระแทกกับอารมณ์แล้วตอบสนองการรู้สึกและการรับรู้ไปตามสัญชาตญาณ ทั้งนี้เพราะถูกกำกับด้วยการรู้คิดและการรู้แจ้ง ซึ่งแต่ละคนมีระดับและวิธีฝึกหัดฝึกฝนที่แตกต่างกัน...การฝึกหัดอบรมกายวาจาใจจึงเป็นการศึกษา ชีวิตกับการศึกษาจึงต่างเป็นองค์ประกอบของกันและกัน..ยิ่งมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น เกิดการสัมผัสและสัมพันธ์กับเพื่อน

^๑ ทิศนา แคมมณี, ศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ก-ง.

^๒ กรมวิชาการ, **พระปรีชาญาณของพระบรมราชาและพระราชดำรัสด้านการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดทำหนังสือประมวลพระบรมราชาและพระราชดำรัสด้านการศึกษา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑-๑๓.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑-๑๓.

^๔ สุมน อมรวิวัฒน์, ศาสตราจารย์. **หลักสูตรทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม**. (กรุงเทพมหานคร : โครงการกิตติมเกียรติสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๓๗.

มนุษย์และธรรมชาติแวดล้อม มนุษย์ยังต้องอบรมตนเองทั้งทางด้านพฤติกรรมและมโนธรรมมากขึ้น การควบคุมกายวาจาใจมิให้เตลิดไปตามสัญชาตญาณอย่างสัตว์จึงมีกระบวนการที่ซับซ้อน ละเอียดอ่อน เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาที่มีต่อชีวิตเป็นทวีคูณ...”

เมื่อพิจารณาคำว่า “การศึกษา” ในประเทศตะวันตก จะพบคำนิยามการศึกษาไปในลักษณะที่เน้นการปฏิบัติหรือมุ่งไปที่ผลลัพธ์อันสามารถจับต้องได้ การศึกษาจะต้องประกอบไปด้วยการสอนและการเรียนเกี่ยวกับความรู้ (knowledge) ความประพฤติอันเหมาะสม (proper conduct) และสมรรถนะ (technical competency) โดยมีจุดเน้นในการพัฒนาทักษะ (skills) และความสามารถในการประกอบอาชีพ (professions) ตลอดจนพัฒนาด้านจิตใจ (mental) คุณธรรม ศีลธรรม (moral) และความเจริญงอกงาม (aesthetic) ในด้านต่างๆ^๕ หรือเป็นกระบวนการให้การศึกษา และผลของการศึกษาซึ่งประกอบด้วย ทักษะความรู้ และลักษณะอันเป็นที่ต้องการในแต่ละสาขา ซึ่งหมายรวมถึงกระบวนการปฏิบัติ การฝึกอบรมตามหลักสูตรที่กำหนดในแต่ละสาขา^๖

เมื่อพิจารณาความหมายคำว่า “การศึกษา” ในพระพุทธศาสนาพบว่า พระพุทธศาสนามีความหมายและคุณลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนั้นไว้ทั้งหมด คือพระพุทธศาสนามีทัศนะว่าชีวิตคือการศึกษ และการศึกษาคือชีวิต (หลักไตรสิกขา และมรรค) การศึกษาจึงเป็นทั้งเครื่องมือและกระบวนการที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์มีความเจริญก้าวหน้าจนมีศักยภาพได้อย่างสูงสุด ขณะเดียวกันการศึกษายังสามารถนำมาซึ่งอิสรภาพของมนุษย์ ทั้งนี้ทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาของพระพุทธศาสนามีพุทธพจน์ยืนยันไว้อย่างชัดเจนว่า ทนฺโต เสฏฺฐโณ มนุสฺสเสสุ (มนุษย์ที่ฝึกแล้ว ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์) วิชาจรรณสมฺปนฺโน โส เสฏฺฐโณ เทวมาณุส (ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะคือผ่านการฝึกมาดีแล้วนี้ ประเสริฐสุดทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย)^๗ ซึ่งการที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับกระบวนการในการศึกษา หรือการฝึกฝนอบรมตนเอง สิ่งที่กล่าวมานี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าการศึกษานั้นมีความสำคัญและมีความหมายอย่างมาก โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่าการศึกษาคือการพัฒนาขั้น ๕ ในพระพุทธศาสนานั้นเอง

^๕ www.merriam-webster.com/dictionary

^๖ www.brainyquote.com

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพัฒนาวัฒนธรรมทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๗), หน้า ๕๐.

๓. ทุกข์และปัญหาของมนุษย์ในยุคโลกาภิวัตน์

ความทุกข์นั้นเป็นสิ่งที่คู่กันกับมนุษย์มาโดยตลอด มนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์มีทุกข์เพราะไม่รู้จักรักรรรมชาติ ตกอยู่ในความสงสัยและหวาดกลัว เพราะยังไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติได้ เมื่อหลังจากได้เรียนรู้และวิวัฒนาการตนเองมาเป็นลำดับแล้ว ทุกข์ในเรื่องความไม่รู้จักรักรรรมชาติจึงค่อยๆ ลดน้อยลง ต่อมาเมื่อมนุษย์สามารถอาศัยธรรมชาติและความคุ้มครองธรรมชาติได้มากขึ้น ผลที่ครอบครองและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่รู้ค่ากลับทำให้มนุษย์ทุกข์เช่นเดิม ยิ่งในยุคแห่งการพัฒนาและยุคโลกาภิวัตน์นี้ปัญหาของมนุษย์ก็นับว่ามีเพิ่มขึ้นจากเดิมเป็นอันมาก ทั้งนี้เป็นที่น่าพิจารณาว่าบรรดาความก้าวหน้าทางวิทยาการและความพร้อมต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อความสุขของชีวิตนั้นไม่อาจลดขนาดของความทุกข์ให้น้อยลงไปได้ และหากพิจารณาเกี่ยวกับความทุกข์และการพยายามแก้ไขความทุกข์ของมนุษย์ จากนักวิชาการต่างๆ ในระยะ ๕-๑๐ ปีที่ผ่านมา พบว่า “น้ำเสียง” ของนักวิชาการส่วนใหญ่ล้วนเป็นน้ำเสียงที่แสดงออกถึงความกังวลต่อเรื่องความทุกข์ของสังคมไม่น้อย อาทิ^๔

“...ในประเทศอเมริกายุคปัจจุบัน ปัญหาสังคมไม่ได้ลดลงแต่เพิ่มมากขึ้น ทั้งเรื่องความเสื่อมทางศีลธรรม ปัญหาเยาวชน เรื่องอบายมุข ปัญหาการติดสิ่งเสพติด ปัญหาความรุนแรงและอาชญากรรม การแบ่งแยกเชื้อชาติแบ่งผิว ความยากจนและการไม่มีงานทำ ส่วนในหลายประเทศ มีช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนห่างกันมาก และปัญหาทั่วไปขณะนี้ คือ การก่อการร้าย การขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ระหว่างชาติศาสนา ระหว่างผิว สงครามระหว่างประเทศ และสงครามย่อยในประเทศต่างๆ เรื่องนี้เป็นปัญหาสังคมที่มีมากในยุคอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้ว...”

หากพิจารณาถึงปัญหาของชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะปัญหาในด้านจิตใจ ประเทศที่เจริญแล้วมีปัญหาด้านจิตใจที่เปราะบาง มีความเครียด ทำให้เกิดการฆ่าตัวตายมากขึ้น

สุจิตรา อ่อนค้อม ได้สะท้อนปัญหาและความทุกข์ของพลเมืองโลกไว้อย่างตรงประเด็นและน่าสนใจ ความตอนหนึ่งว่า

“...หากเราย้อนไปดูในอดีต จะพบปัญหาต่างๆ ของสหัฐวรรษที่ผ่านมา มา เช่น ความยากจน ความเกลียดชังระหว่างเชื้อชาติ ความขัดแย้งในเรื่องศาสนา กรณีพิพาทแย่ง

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development), (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔-๓๘.

ดินแดน การก่อการร้าย ยาเสพติด อาชญากรรม การว่างงาน โรคเอดส์ ทัศนวิบาตกรรม การก่อความรุนแรง ปัญหาด้านนิเวศวิทยา ซึ่งปัญหาเหล่านี้ได้ตามติดจิตใจเราดูจงเงาตามตัว เราได้ประจักษ์แล้วว่า โลกที่เราอาศัยอยู่นี้ตั้งอยู่ในสภาพที่เลวร้าย ขาดสันติภาพและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน...”

“...เราประสบกับความล้มเหลวในการอยู่อย่างกลมกลืนกัน และเราได้ทำร้ายความกลมกลืนกันของโลกธรรมชาติโดยพยายามที่จะเอาชนะและกอบโกยทรัพยากรธรรมชาติมาสนองความอยากที่ไม่รู้จักอิ่มเต็มของเรา ขณะเดียวกันได้ทำร้ายทรัพยากรที่ช่วยเกื้อหนุนชีวิตของเราไว้...จริงๆแล้วเราเป็นอะไรกันแน่? คำตอบก็คือเราไม่รู้จักเอาชนะตัวเอง ในศตวรรษที่ผ่านมาเรามุ่งแต่จะเอาชนะธรรมชาติแต่ไม่เคยคิดที่จะเอาชนะตัวเองเลย เราเรียนรู้การต่อสู้กับความรุนแรงและความร้ายกาจของธรรมชาติแต่ล้มเรียนรู้การต่อสู้กับความคิดและการกระทำที่ร้ายกาจของเราเอง เราใช้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีเพื่อพัฒนาชีวิตด้านวัตถุ แต่ไม่สนใจที่จะพัฒนาด้านจิตใจ เราทำตัวไม่ต่างคนป่าเถื่อนในสมัยโบราณเท่าใดนักเพราะเราวิวาทและเกลียดชังกันและกัน ปล้นสะดมกัน ต่อกันและแม่แต่ทำลายชีวิตกัน เราทำตามอารมณ์หุนหันพลันแล่นแทนการใช้เหตุผลและสติปัญญา...”^๙

หากพิจารณาตามมุมมองของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าปัญหาหรือความทุกข์ของมนุษยชาติในยุคโลกาภิวัตน์นี้มีปริมาณมาก และมีความสลับซับซ้อนยิ่งกว่าที่เคยมีหลายเท่าตัว ในยุคอดีตของสังคม ซึ่งดูเหมือนจะมีความสุขอยู่กับความพอเพียงและความพึงพอใจหลังจากสามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติได้ แต่กลับกลายเป็นกำลังตกอยู่ห้วงแห่งทุกข์และปัญหาอันเกิดมาจากการตัดดวงเอาวัดเอาเปรียบธรรมชาติอย่างไม่หยุดยั้ง จากเดิมซึ่งมนุษย์เคยยินดีกับความรู้และภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเอาตัวรอดกลับกลายเป็นผู้ได้รับทุกข์สาหัสจากธรรมชาติหลังจากได้ใช้ความรู้และวิทยาการที่คิดค้นขึ้นได้นั้น เอาชนะธรรมชาติจนขาดความสมดุล ทำให้เกิดปัญหา

ในวงวิชาการหลายแขนงต่างหันมาให้ความสนใจปัญหาธรรมชาติอย่างเต็มที่เนื่องจากเริ่มตระหนักถึงโทษและภัยที่กำลังจะมาถึง เห็นได้จากการถกเถียงทางวิชาการในเรื่องนี้อย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลาหลายปี ทั้งนี้งานวิชาการบางเรื่อง เช่น “Capitalism 3.0: A guide to Reclaiming the Commons” ของ Peter Barnes หรืองานของ John Williamson จากเรื่อง “What Washington Means by Policy Reform” ที่เป็นต้นเค้าของ “ฉันทามติวอชิงตัน” (รวมทั้งตัวของฉันทามติวอชิงตันเอง) ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักกว่าเป็นสาเหตุหลักของการเกิดข้อบกพร่อง

^๙ สุจิตรา อ่อนค้อม, การสร้างสันติภาพแบบยั่งยืน. (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๒-๓.

๕ ประการในการพัฒนาได้แก่ ๑) การทำลายสมดุลธรรมชาติ ๒) การก่อให้เกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจ ๓) กลุ่มประเทศชายขอบและกึ่งชายขอบต่างๆ ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ๔) เกิดวัฒนธรรมบริโภคนิยมอย่างขนานใหญ่ ๕) การบริโภคส่วนใหญ่ไม่อาจตอบสนองต่อจิตวิญญาณที่แท้จริงได้^{๑๐} การเกิดประเด็นเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์กำลังเริ่มต้นตัวและกลับเป็นทุกข์ขึ้นอีกครั้งหลังจากได้พบผลร้ายของความพยายามควบคุมและทำร้ายธรรมชาติ สิ่งที่เป็นสาระสำคัญก็คือมนุษย์จะเลือกใช้กลวิธีแก้ทุกข์ที่เป็นอยู่อย่างไร ความรู้และภูมิปัญญาของมนุษย์ซึ่งได้ศึกษาและสั่งสมมามากมายและยาวนานนั้นจะช่วยมนุษย์ให้กลับคืนสู่วิถีทางที่เป็นสุขได้หรือไม่ และหากเป็นไปได้กระบวนการที่ว่านั้นจะเป็นอย่างไร

๔. ปรัชญาการศึกษาเพื่อความสุขที่ยั่งยืน

ในปัจจุบันประเด็นเรื่องการศึกษาเพื่อความสุข หรือกระแสความคิดใหม่เรื่องความสุขเป็นเป้าหมายของการพัฒนา มีอยู่อย่างแท้จริงแล้ว มีการจุดกระแสขึ้นมาจนพอสมควร โดยมีการศึกษาผสมผสานกับศาสตร์แห่งการพัฒนา หรือ ผสมผสานกับศาสตร์อื่นตัวอย่างเช่น ท่านกฤษณะมูรติ (Krishnamurti)^{๑๑} ปราชญ์คนสำคัญคนหนึ่งของอินเดียได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการศึกษาที่ผูกโยงกับความสุขและการพัฒนาที่นำไปสู่ความสุขไว้อย่างน่าสนใจควรแก่การพิจารณาพิเคราะห์ดังนี้

^{๑๐} แท้ที่จริงแล้วต้นคำของการวิพากษ์เรื่อง Capitalism 3.0: A guide to Reclaiming the Commons” ของ Peter Bames นี้ยังมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิด “ทุนนิยม ๒.๐” ที่เกิดมาก่อนหน้านี้แล้วด้วย เพราะแนวคิดทุนนิยม ๒.๐ นั้นเองที่เปลี่ยนแปลงฐานคิดจากทุนนิยม ๑.๐ ที่เพียงเน้นเรื่อง “ทุนนิยมเพื่อบรรเทาความขาดแคลน มาเป็น “ทุนนิยมที่ไม่มีข้อจำกัดในการผลิต ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาขึ้นก่อนทุนนิยม ๓.๐ หลายประการ ขณะเดียวกัน แนวคิดทุนนิยม ๒.๐ เองก็ได้รับการสนับสนุนจากค่ายทุนนิยม ซึ่งภายหลังถูกวิวัฒนาการมาเป็นแนวคิดที่เรียกว่า “TINA” อันหมายถึง “พลังของตลาดและทุน” ซึ่งในที่สุดได้กลายเป็นต้นรากของความขัดแย้งระหว่างพลังการผลิตและพลังของประชาชนที่เดือดร้อน เพราะการผลิตที่ไร้ขอบเขตดังกล่าว, ดูใน : สุวิทย์ เมษินทรีย์, **โลกพลิกโฉม ความมั่งคั่งในนิยามใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: สยามเอ็มแอนด์บี พับลิชซิง, ๒๕๕๐), หน้า ๑-๒.

^{๑๑} **กฤษณะมูรติ (Jiddu Krishnamurti)** นักปราชญ์ชาวอินเดีย เกิดเมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๘ ในตระกูลพราหมณ์ที่เมืองมาดนะปาเล (Madanapalle) ทางตอนใต้ของอินเดีย ในช่วงปี ๒๔๗๓-๒๔๘๓ เขาได้ร่วมกับเพื่อนสนิทตั้งองค์กร **Star Publishing Trust (SPT)** ออกแสดงปาฐกถาธรรมและอบรมการทำสมาธิในยุโรป สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลียและอินเดีย และได้ตีพิมพ์หนังสือเผยแพร่แนวคิดออกมาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะได้มีการบันทึกคำสอนของเขาและตีพิมพ์เป็นหนังสือกว่า ๓๐ เล่มเป็นภาษาต่าง ๆ ทั่วโลก กฤษณะมูรติเสียชีวิตเมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ กฤษณะมูรติเชื่อว่าลัทธิศาสนา ซึ่งไม่จำเป็นต้องอาศัยศาสนา ลัทธิความเชื่อหรือองค์กรใด ๆ เป็นตัวกลางในการเข้าถึง หากแต่มนุษย์ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ด้วยตัวเอง โดยกลับเข้าสู่ตนเองและทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส ซึ่งนับว่ามีความคล้ายคลึงกับหลักการของพระพุทธศาสนา กฤษณะมูรติเชื่อว่า มนุษย์จะค้นพบสัจจะและเป็นอิสระได้ก็ต่อเมื่อสามารถเอาชนะกิเลสและความกลัวได้ ทั้งนี้แนวความคิดเรื่องลัทธิจะนี้ถือเป็นแนวความคิดหลักประการหนึ่งของเขาด้วย

“...เมื่อถือว่าการงานเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ชีวิตก็จะมีชีวิตชีวาและน่าเบื่อหน่าย กลายเป็นกิจวัตรที่ล้าแก่แต่ทำไปโดยอัตโนมัติและเฉื่อยชา เราก็เลยหนีไปแสวงหาสิ่งบันเทิงใจทุกรูปแบบ การสะสมข้อเท็จจริงและพัฒนาความสามารถที่เราเรียกว่าการศึกษานี้ กลายเป็นอุปสรรคกีดขวางไม่ให้เรามีชีวิตและการกระทำที่มีเอกภาพเต็มเปี่ยม เพราะเหตุที่เราไม่เข้าใจกระบวนการทั้งหมดของชีวิตนี้เอง เราถึงได้หลงยึดถือว่าสมรรถนะและประสิทธิภาพนั้นสำคัญจนเกินควร แต่เราจะเข้าใจกระบวนการทั้งหมดโดยผ่านส่วนที่แยกย่อย(เท่านั้น)ไม่ได้ แต่เราจะเข้าใจทั้งหมดได้ (ก็ด้วย) จากการกระทำและประสบการณ์เท่านั้น...”^{๑๒}

“...ถ้าเราจะสร้างการศึกษาที่เหมาะสม เราจะต้องเข้าใจให้ชัดเสียก่อนว่าความหมายของชีวิตที่สมบูรณ์คืออย่างไร แต่ก่อนจะเข้าใจได้ เราจะต้องคิดเป็น ไม่ใช่คิดตามแบบเดิมๆ แต่คิดให้ชัดเจนและถ่องแท้ คนที่คิดตามแบบเดิมๆ คือคนที่คิดไม่เป็น เพราะคิดได้แต่ตามแบบแผน...เราจะเข้าใจชีวิตแต่ในด้านนามธรรมหรือในทางทฤษฎีไม่ได้ การทำความเข้าใจชีวิตคือการเข้าใจตัวเราเองซึ่งเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและจุดหมายของการศึกษา...”^{๑๓}

“...ครูหรือนักการศึกษาต้องเข้าใจธรรมชาติแท้ของอิสราเอล จึงจะสามารถสอนศิษย์แต่ละคนให้รู้จักสังเกตและเข้าใจคุณค่าและความคิดปรุงแต่งที่เกิดจากอัตตา ตลอดจนตระหนักถึงอิทธิพลต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อถึงและเข้ามากำหนดจิตใจและความปรารถนาของตน จนทำให้จิตใจคับแคบและเกิดความกลัว เมื่อเด็กเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ ครูที่ดีก็จะช่วยให้เขาสังเกตและทำความเข้าใจว่าตัวตนสัมพันธ์กับสรรพสิ่งรอบๆ ตัวอย่างไร เพราะว่าคุณอยากสนองความพึงพอใจของตัวนั้นแหละที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและความทุกข์ไม่สิ้นสุด...”^{๑๔}

“...สาระสำคัญของการศึกษาก็เช่นเดียวกับสาระสำคัญในสิ่งอื่นๆ คือมุ่งหมายที่จะทำให้คนเข้าใจกันและรักกัน ไม่ใช่หัวใจแห่งแค้น รกรุงรังด้วยถ้อยคำไร้ความหมายและเต็มไปด้วยสิ่งที่จิตใจหมักหมมไว้...ถ้าเราอยากมีชีวิตอย่างมีความสุข รู้จักคิด รู้จักมีความรัก ความห่วงใยกันและกัน เราย่อมเห็นเป็นความสำคัญมาก (ที่เรา) จะต้องเข้าใจตนเองและถ้าหวังจะสร้างสังคมที่เจริญด้วยปัญญาอย่างแท้จริง เราต้องมีครูที่เข้าใจว่าทำอย่างไรจึงจะมีชีวิตที่สมบูรณ์...”^{๑๕}

^{๑๒} กฤษณะมูรติ, **Education and Significance of Life: การศึกษาและสาระสำคัญของชีวิต**, แปลโดย นวลคำ จันทา, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓.

^{๑๓} กฤษณะมูรติ, **Education and Significance of Life: การศึกษาและสาระสำคัญของชีวิต**, หน้า ๑๑.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^{๑๕} อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๓.

จะเห็นได้ว่าในทัศนะของภุชณะมุรติ เป็นการศึกษิตามกระบวนการที่มีคุณค่ามาก มีลักษณะที่สร้างสรรค์และมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การสร้างคุณค่าและให้ความสุขความสมบูรณัแก่ชีวิต การศึกษิต่าไม่ได้หมายถึงระบบระเบียบแต่หมายถึงความรักและความเข้าใจกัน ซึ่งตามความเห็นของท่าน ภุชณะมุรติแล้วการศึกษิตาในรูปแบบนั้นเท่านั้นที่เป็นการศึกษิตามความหมายที่แท้จริงเป็นการศึกษิตาที่จะก่อให้เกิดคุณค่าแก่มนุษยชาติได้

๕. ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับเรื่องความสุขที่ยั่งยืน

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นถึงเรื่องความสุขที่ยั่งยืนอย่างโดดเด่นที่สุด เนื่องจากเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเป็นการมุ่งไปสู่การปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ เพื่อความสุขที่ยั่งยืน ดังจะเห็นได้จากหลักการต่างๆ กิตติ หลักธรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องมือนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายสูงสุดในพระศาสนากิตติ การปฏิบัติตลอดถึงแนวทางในการเผยแผ่พระศาสนากิตติล้วนแต่มีความสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางที่จะชักนำผู้ปฏิบัติให้ดำเนินไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนทั้งสิ้น ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กับเรื่องของความสุขที่ยั่งยืนในระดับที่เข้มข้นและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยอาจเรียกได้ว่าเป็น “ศาสนาแห่งความสุขที่ยั่งยืน” โดยความสุขที่ยั่งยืนในพระพุทธศาสนา นั้นมีศัพท์เรียกเฉพาะที่ทราบกันทั่วไปว่า “นิพพาน”^{๑๖} สามารถขยายความดังนี้

๕.๑ การก้าวพ้นจากทุกข์ไปสู่ความสุขที่ยั่งยืน

พุทธศาสนาจึงไม่ใช่ศาสนาแห่งความทุกข์ดังที่ใครๆ เข้าใจ แต่ตรงกันข้ามเป็นศาสนาที่กล่าวถึงการดับทุกข์และการมีสุขที่ยั่งยืนเสมอ ทั้งนี้หากได้มีการทบทวนตั้งแต่พุทธประวัติ เป้าหมายในการตัดสินพระทัยออกบวชกิตติ การประกาศหลักการของพระศาสนากิตติ กระบวนการและวิธีการที่ทรงใช้เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนากิตติ ตลอดถึงหลักธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกิตติต่างมีความสอดคล้องกันมาตั้งแต่ต้น พระพุทธองค์เองเมื่อยังทรงเป็นเจ้าของยลิตถะอยู่ในฐานะเป็นรัชทายาทแห่งกรุงกบิลพัสดุ์นั้นแม้ทรงได้รับการบำรุงบำเรอด้วยความสุขอย่างสมบูรณัในทางโลกแต่ก็ไม่ทรงชื่นชมยินดี กลับทรงหาหนทางแสวงหาความสุขที่ยั่งยืนกว่าที่ได้รับอยู่เสมอ แม้เมื่อทรงประกาศพระศาสนาเป็น

^{๑๖} ขณะที่นักจิตวิทยาที่ถือแนวคิดแบบตะวันตกนั้นได้จัดลำดับขั้นของความต้องการของมนุษย์ไว้ (โดยถือว่าเมื่อมนุษย์บรรลุความต้องการในแต่ละขั้นแล้วจะสามารถพบกับความสุขได้นั้น) ปรากฏว่าในมโนรณปุณนิ ปฐมภาค ก็ได้มีการจัดลำดับของความสุขไว้เช่นกัน มี ๗ ขั้น กล่าวคือ ๑) มนุสสุสุข หรือความสุขในโลกมนุษย์ ๒) ทิพพสุสุข หรือ ความสุขในโลกสวรรค์ ๓) ฉานสุสุข หรือ ความสุขในรูปฉานและอรุณฉาน ๔) วิปัสสนาสุสุข หรือสุขในวิปัสสนา ๕) มัคคสุสุข หรือ ความสุขคืออรยมรรค ๖) ผลสุสุข หรือความสุขในอรยผล ๗) นิพพานสุสุข หรือความสุขคือพระนิพพาน

ครั้งแรกยังทรงประกาศพระวาจาเสมือนแนวทางให้พระภิกษุสงฆ์สาวกนั้นมุ่งไปที่การให้ความสุขแก่ประชาชน ตามคำตรัสที่ว่า

“...ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย...”^{๑๗}

ขณะเดียวกันสิ่งที่เราพบเห็นอยู่เสมอ แม้พระพุทธศาสนาจะชี้ให้เห็นว่าชีวิตนี้เป็นความทุกข์ก็จริง แต่ก็เป็นการกล่าวเพื่อให้บุคคลนั้นพยายามก้าวพ้นออกจากทุกข์ที่ว่า นี่เป็นหลักในทัศนะของพระพุทธศาสนา แล้วการดำรงตนอยู่ในความทุกข์โดยไม่รู้ว่าเป็นทุกข์ก็ไม่ใช่สิ่งที่ดีไม่ใช่สิ่งที่ควรประสบหนทางเดียวที่ควรจะทำตามดำเนินไปให้ถึงนั้นคือการออกจากทุกข์ เพราะการออกจากทุกข์ได้ชีวิต จะมีความสุขได้จริง ดังข้อความในพระบาลีว่า

“ธมมเปติ สุขํ เสติ วิปสฺสนฺเนน เจตสา อริยปฺปเวทิตฺเต ธมฺเม สทา รมตฺติ ปณฺตฺติโต.”^{๑๘}

(บัณฑิตผู้ดีมีโลกุตตรธรรม ๙ ดำรงชีวิตอยู่เป็นสุขสบาย ด้วยจิตใจอันผ่องใส อภิรมย์ยินดีอยู่เป็นนิตย์ ในโพธิปักขิยธรรมที่พระอริยเจ้าประกาศไว้)

“สุขนฺติ ทิฏฐมฺริเยหิ สกฺกายสฺสุปฺปโรธนํ ปจฺจณิกมฺหิ โหติ สพฺพโลเกน ปสฺสตํ”^{๑๙}

(พระนิพพานเป็นที่ดับสัณฺขกายะ ซึ่งพระอริยเจ้าทั้งหลายเห็นว่าเป็นความสุข ความเห็นของท่านอริยบัณฑิตทั้งหลายดังกล่าวนี้เป็นการทวนกระแสกับชาวโลกทั้งปวง)

“เต ฉายีโน สาทฺตติกา นิจฺจํ ทพฺพรกฺกมา ผุสฺสนฺติ ธีรา นิพพานํ โยคฺกุเขมํ อนุตฺตร”^{๒๐}

(ท่านผู้ธีรชนเหล่านั้น กำหนดกัมมัฏฐาน มีความเพียรต่อเนื่อง บากบั่นมั่นคงเป็นนิตย์ ย่อมสัมผัสพระนิพพาน ซึ่งเกษมสำราญ ปราศจากกิเลสโยคะ อย่างเยี่ยมยอด)

๕.๒ ความสุขที่ยั่งยืน

ความสุขที่ยั่งยืนในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นเป็นความสุขแท้ ที่มีใช้เป็นเพราะความหมายของคำว่า “ยั่งยืน” จะเท่ากับความหมายของคำว่า “สุขแท้” แต่เป็นเพราะคุณลักษณะของตัวมัน

^{๑๗}วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๓๒/๓๙.

^{๑๘}ธมฺมปทฺถกฺกถา (จตุฎฺฐ โภค), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาเมฆกฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๑-๒๒.

^{๑๙}ช.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๘๒.

^{๒๐}ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๒.

เอง ดังที่กล่าวมาแล้วว่าความสุขที่ยั่งยืนในพระพุทธศาสนานั้นได้แก่นิพพาน และการที่บุคคลใดสามารถเข้าถึงนิพพานได้เรียกว่าบุคคลนั้นได้พบกับความสุขที่ยั่งยืนหรือความสุขแท้จริง^{๒๑}

เพราะเหตุนี้ในอีกด้านหนึ่ง เมื่อเรากล่าวว่านิพพานเป็นความสุขแท้หรือเป็นความสุขที่ยั่งยืน ย่อมหมายความว่าสุขอื่นที่นอกจากนิพพานนั้นไม่ใช่สุขที่ยั่งยืน เช่นความสุขจากการยึดมั่นในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ต่างๆ ความสุขจากการติดอยู่ในเกมทั้งหลาย ความสุขจากการติดอยู่ในโลกธรรมทั้งหลาย ซึ่งพระพุทธศาสนายืนยันโดยตลอดว่าสุขทั้งหลายเหล่านั้นเป็นสุขที่ไม่เที่ยงแท้ ไม่ใช่เป้าหมาย ไม่ใช่ความยั่งยืน ดังข้อความในพระบาลีได้ระบุไว้ในพระสูตร ดังเช่น

ในพหุติสูตร^{๒๒} สูตรที่ว่าด้วยความสุขจากความไม่มี ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสแก่พราหมณ์คนหนึ่งที่กำลังตามหาโคที่หายไป พราหมณ์ท่านนี้มาพบพระพุทธองค์แล้วคิดว่าสมณะรูปนี้ มีผิวพรรณผ่องใส เป็นผู้มีความสุขอยู่ โคของสมณะรูปนี้คงไม่มี เจ้าหนี่ของสมณะรูปนี้คงไม่มี บุตรธิดาก็คงไม่มี พระองค์ทรงแสดงธรรมและตรัสรับรองถึงว่าพระองค์มิได้มีสมบัติเหล่านั้นจึงทรงมีความสุขอยู่ พราหมณ์รู้สึกเลื่อมใสจึงทูลขอบรรพชา ที่สุดแล้วเมื่อบวชได้ไม่นานได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ซึ่งเป็นที่รู้จัก คือพระภราทวาชะ

ในสันตฎฐสูตร^{๒๓} พระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องพระมหากัสสปะเถระ แก่ภิกษุทั้งหลายถึงเรื่องความเป็นผู้สันโดษ โดยทรงระบุว่า พระมหากัสสปะเถระสันโดษด้วยปัจจัย ๔ ประการ คือสันโดษในจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัช การที่พระมหาเถระไม่หลงติดอยู่ในปัจจัย ๔ เหล่านี้พร้อมทั้งรู้จักใช้อย่างรู้คุณค่าและอาศัยปัญญา มองเห็นโทษภัยแห่งการไม่สันโดษในการใช้ปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่ควรกระทำ เพราะการไม่หลงยึดติดอยู่ในปัจจัย ๔ นั้นย่อมช่วยให้อยู่เป็นสุข และในท้ายที่สุดพระพุทธองค์ก็ทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติตามอย่างพระเถระด้วย

ตัวอย่างของ “ความสุข” ในลักษณะต่างๆที่บันทึกไว้ในพระพุทธศาสนาดังกล่าวนี้นั้นมีอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรหรือในส่วนอื่น ซึ่งช่วยยืนยันได้ว่าหลักการของความสุขที่ยั่งยืนนั้นเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนาด้วยโดยตรง ปัญหาในการดำเนินการจึงมิได้อยู่ที่ว่า ความสุขที่ยั่งยืนนั้นมีอยู่หรือไม่ หรือการจัดการศึกษาเพื่อจุดหมายดังกล่าวจะต้องทำอย่างไร ซึ่งการจะทำให้ทุกฝ่ายยอมรับและหันมาปรับเปลี่ยนเป้าหมายของการศึกษาจากเดิมที่เป็นอยู่ มาสู่เป้าหมายใหม่นี้ยังมีอุปสรรคอยู่มาก แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่มีคุณค่าสูงก็ตาม

^{๒๑}ในปาฏิกสูตรพระพุทธองค์ทรงแสดงการทำตนให้ชุ่มด้วยความสุขที่เป็นฝ่ายดี คือสุขในฉาน ๔ ไม่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นด้วยกามทั้งหลาย ทรงแสดงผลของการทำตนในชุ่มอยู่ในสุขคือฉานนั้นว่าจะทำให้เป็นพระโสดาบัน เป็นพระสกทาคามี พระอนาคามีและเป็นพระอรหันต์ไม่ต้องกลับมาทุกข์เพราะการเกิดอีก

^{๒๒} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๖๖๘/๒๓๖-๒๓๗.

^{๒๓} ส. นี . (ไทย) ๑๖/๔๖๒/๑๑๖-๒๑๗.

๖. แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อนำไปสู่ความสุขที่ยั่งยืน

สิ่งสำคัญที่สุด ที่จะทำให้การจัดการศึกษาสามารถนำพาสังคมไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนได้นั้น จะต้องเริ่มต้นจากการกำหนดจุดมุ่งหมายร่วมกันใหม่ จากเดิมที่เป็นการจำแนกตามคุณลักษณะหรือวัตถุประสงค์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ เปลี่ยนเป็นการมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ ตระหนักและซาบซึ้งในคุณค่าทางจริยธรรมของการมีความสุขอย่างยั่งยืนเป็นหลัก โดยในทางปฏิบัติอาจต้องมีการปรับปรุงทั้งตัวหลักสูตรการสอน รูปแบบการจัดการเรียนการสอน วิธีสอน รวมทั้งการวัดและการประเมินผลการเรียนการสอนกันใหม่ทั้งหมด เพื่อให้กระบวนการทั้งหมดมีความสอดคล้องกัน ทั้งนี้ต้องประกอบกับการสร้าง “เกณฑ์ของความสุขที่ยั่งยืนที่เป็นสากล” เพื่อใช้เป็นแนวทาง เป้าหมายในการจัดการศึกษาที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม โดยแบ่งลำดับขั้นที่ชัดเจน บอกให้ทราบถึงวิธีปฏิบัติตลอดจนกระบวนการวิธีการในการพัฒนาตนเองเพื่อให้สามารถบรรลุไปสู่ความสุขนั้นๆ ได้ทั้งในเชิงปัจเจกชน และในเชิงโครงสร้าง มีการยกระดับความสำคัญและอธิบายคุณค่าของการที่สังคมจะมีความสุขที่ยั่งยืนดังกล่าวนั้นไว้ให้ต่อเนื่องเพื่อให้กลายเป็นวัฒนธรรมสากล ฯลฯ ซึ่งการดำเนินการในลักษณะดังกล่าวแม้ว่าจะต้องอาศัยทั้งเวลาและความวิริยะอุตสาหะเป็นอย่างสูงแต่ก็เป็นที่เชื่อว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์อันแท้จริง คู่คุณค่าสมกับการจัดการศึกษาได้

แต่ความยากของการดำเนินการจัดการศึกษาเพื่อนำไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนนั้นไม่ได้อยู่ที่เรื่องอื่นใด หากแต่อยู่ที่ขั้นตอนของการกำหนดจุดมุ่งหมายเป็นสำคัญ ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าในสังคมแต่ละสังคมต่างมีแนวคิดของการดำเนินไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนที่แตกต่างกัน การกำหนดจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนตรงกันนั้นจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงการให้คุณค่าของความสุขที่ไม่เจือด้วยเครื่องล่อลึงเป็นประเด็นสำคัญ

ถ้าสามารถกำหนดจุดมุ่งหมายให้ตรงกันได้ การวางหลักสูตรทางการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนสามารถบรรลุถึงความสุขที่ยั่งยืนก็จะเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินต่อไป ซึ่งในการวางหลักสูตรดังกล่าวเราอาจใช้การบูรณาการเข้ามาผสมผสานให้เข้ากับวิถีชีวิตของผู้เรียนโดยอาจอาศัยพุทธธรรมเข้ามาเป็นแกนในการบูรณาการได้^{๒๔} ขึ้นอยู่กับชุดของหลักธรรมที่จะนำมาปรับใช้ อย่างไรก็ตาม การวางหลักสูตรที่ดีจะต้องมีความง่ายในการที่จะนำมาปรับใช้และจัดทำเป็นแผนการสอน ขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องแบ่งย่อยออกเป็นระดับขั้นตามอายุ ระดับความรู้และความสนใจของผู้เรียนด้วย ขณะเดียวกันจำนวน

^{๒๔}เกี่ยวกับการบูรณาการนั้น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้นิยามไว้ว่า เป็นการ “ทำให้หน่วยย่อยๆ ทั้งหลายที่สัมพันธ์อาศัยซึ่งกันและกันเข้ามาร่วมทำหน้าที่ประสานกลมกลืนเป็นองค์รวมหนึ่งเดียวที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ในตัว...” ดูใน: พระธรรมปิฎก, การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณาการ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔-๓๕.

รายวิชาในหลักสูตรไม่ควรมีจำนวนมากเกินไป เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ลึกกว่ารู้ตื้นหรือหารายละเอียดมากเกินไปจนกว่าที่จะรับได้ หากในรายวิชาใดสามารถปรับเปลี่ยนเป็นการปฏิบัติหรือใช้กิจกรรมอื่นที่มีความน่าสนใจเข้าร่วมได้ก็จะสามารถช่วยให้กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นมีความราบรื่นมากขึ้น

๗. การจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีความสุขที่ยั่งยืน

ในที่นี้หากพิจารณากันโดยตลอดแล้ว เราจะพบว่าหากมีการจัดการศึกษาและวางหลักสูตรการศึกษาเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายให้ผู้เรียนได้มีความสุขที่ยั่งยืนกันจริงๆ แล้ว องค์ความรู้เรื่อง “อริยสัจ ๔” นั้นควรจะต้องเป็นองค์ความรู้หลัก (หรือเป็นแกนกลาง) ที่มีความสำคัญสูงสุดที่จะต้องนำมาใช้ในการจัดการศึกษาตามแนวคิดนี้ด้วยอย่างแน่นอน

อริยสัจ ๔ เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยความจริง ๔ ประการอันได้แก่ ๑) ความจริงเรื่องเกี่ยวกับทุกข์ ๒) ความจริงเกี่ยวกับสาเหตุหรือที่มาของความทุกข์ ๓) ความจริงเกี่ยวกับความสิ้นไปของทุกข์ และ ๔) ความจริงเกี่ยวกับหนทางในการดับทุกข์ (มรรค) ซึ่งองค์ความรู้ที่กล่าวมานี้เป็นองค์ความรู้ที่สำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นองค์ความรู้ซึ่งทุกเพศทุกวัย สามารถศึกษาได้โดยไม่จำกัดสถานที่ โอกาส และฐานะของบุคคล ทั้งสามารถหาสื่อการสอนได้ง่ายที่สุดเพราะมีอยู่แล้วในชีวิตประจำวันของทุกๆ คน เพียงแต่ในการนำมาปรับใช้นั้นจำเป็นต้องปรับให้เข้ากับพื้นฐานและความรู้ความเข้าใจเดิมของผู้เรียนก่อนเท่านั้น

อนึ่ง การกล่าวว่า อริยสัจ ๔ นั้นเป็นองค์ความรู้หลักที่สำคัญที่สุดของการจัดการศึกษาเพื่อนำไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนนั้นก็เพราะหัวใจของอริยสัจ ๔ นั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับวงจรของความทุกข์ ตลอดจนการดำเนินไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ที่สมบูรณ์ที่สุด อีกทั้งในการจัดการศึกษาจริง หากผู้จัดการศึกษามีความประสงค์จะขยายรายละเอียดของวิชาให้ลึกลงไปก็จะสามารถกระทำได้ หรือหากประสงค์จะทำให้สั้นกระชับเหมาะแก่การแนะนำหลักสูตรก็สามารถทำได้ แต่เนื่องจากอริยสัจ ๔ เป็นหลักธรรมที่มีความลุ่มลึกและมีรายละเอียดมาก ดังนั้นการจะนำไปใช้ในการจัดการศึกษาจึงจะต้องผ่านการทบทวน วิเคราะห์ สังเคราะห์ ตลอดจนปรับปรุงให้สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาอื่นๆ และควรมีการทดลองสอนจนเกิดประสิทธิผลในระดับหนึ่งก่อน ทั้งนี้เพื่อให้การบูรณาการร่วมกับรายวิชาอื่น ๆ มีความกลมกลืนและใช้ร่วมกันได้จริง

๘. การบูรณาการองค์ความรู้เพื่อความยั่งยืน

การบูรณาการความรู้เรื่องอริยสัจ ๔ ให้เข้ากับการเรียนการสอนในวิชาอื่นๆ เราอาจดำเนินการได้หลายวิธี ดังนี้

วิธีที่ ๑ ใช้การบูรณาการตามโครงสร้างหลักสูตรแบบมณฑล (Mandala of Learning) ของศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช โดยให้การเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นแบบเปิดกว้างมีการเชื่อมต่อยุทธศาสตร์ให้ยึดโยงถึงกัน ไม่มีการแยกรายวิชาและกิจกรรมออกจากกัน ข้อที่แตกต่างออกไปก็คือ “การให้น้ำหนักของการจัดการเรียนการสอน” กล่าวคือเมื่อในที่นี้เป็นการจัดการศึกษาเพื่อมุ่งไปสู่ความสุขที่ยั่งยืน ดังนั้น หากเลือกใช้การบูรณาการแบบนี้การนำเอาอริยสัจ ๔ เข้าไปเป็นตัวหลักในการจัดการเรียนการสอนเป็นสิ่งที่จำเป็นเพราะจะช่วยให้เราสามารถควบคุมให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปตามที่กำหนดได้ โดยมีรายวิชาอื่นๆ ที่จำเป็นเข้ามาเป็นตัวสนับสนุนในอัตราส่วน ๖๐/๔๐ (อริยสัจ ๔ ร้อยละ ๖๐/วิชาอื่นๆ ร้อยละ ๔๐) โดยให้คัดเฉพาะเนื้อหาที่สำคัญและเอื้ออำนวยต่อการใช้ประโยชน์ได้จริงเป็นหลักทั้งนี้รายวิชาที่สามารถนำมาบูรณาการร่วมนั้นได้แก่ วิชา สังคมศึกษา เศรษฐศาสตร์ การงานพื้นฐานอาชีพ สุขศึกษา สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หน้าที่พลเมือง และเพิ่มรายวิชาขาด (ประวัติการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธองค์) รายวิชาปฏิบัติของพระอริยสาวก (ประวัติแนวคิดและการดำเนินชีวิตของพระอรหันตสาวก) และรายวิชาสมาธิเข้าไปในหลักสูตรด้วย ส่วนวิชาทักษะ ๓ วิชา อันได้แก่ วิชาคณิตศาสตร์ ภาษาไทยและภาษาต่างประเทศนั้นให้ศึกษาไปตามปรกติ อย่างไรก็ตามในกระบวนการจัดการเรียนการสอนจะต้องเน้นย้ำให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความเข้าใจที่สำคัญ ๕ ประการต่อไปนี้ให้ได้ คือ ๑) อะไรคือเหตุแห่งทุกข์หรือปัญหา ๒) สาเหตุที่มาของทุกข์หรือปัญหานั้นคืออะไร ๓) ความสิ้นไปของทุกข์หรือปัญหานั้นเป็นอย่างไร มีคุณลักษณะอย่างไร ๔) หนทางในการดับทุกข์หรือปัญหานั้นเป็นอย่างไร และควรดำเนินอย่างไร (มรรค) และ ๕) การทำความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของปรากฏการณ์และสิ่งต่างๆ รอบตัว เพื่อเพิ่มพูนความเข้าใจ ความตระหนักรู้ (Awareness) เพื่อจะนำไปสู่การปฏิบัติ (Practice) ได้จริงในชีวิตของตนต่อไป

วิธีที่ ๒ ใช้การบูรณาการจากการศึกษาโดยครอบครัว (Home school learning) ซึ่งเป็นวิธีที่ค่อนข้างอิสระมากวิธีหนึ่ง เพราะขึ้นอยู่กับพ่อแม่หรือผู้ปกครองของผู้เรียนเป็นหลักว่าจะจัดการศึกษาแบบ “เรียนรู้ร่วมกัน” นี้อย่างไรบ้าง อาทิ ครอบครัวของคุณสยามและคุณสมพร ฟังอุตมที่จัดการศึกษาให้ลูกโดยอาศัยชุมชนและสิ่งแวดล้อมมาเป็นครูช่วยให้ความรู้ ซึ่งการบูรณาการการจัดการศึกษาโดยครอบครัวเช่นนี้หากนำมาผสมผสานกับการจัดหลักสูตรการเรียนรู้อุทิศเพื่อความยั่งยืน (Learning Curriculum for Sustainable Happiness) ซึ่งมีองค์ความรู้เรื่องอริยสัจ ๔ เป็นแกนกลางดังกล่าวแล้วก็น่าจะทำให้รูปแบบของการจัดการเรียนการสอนมีความน่าสนใจมากขึ้นไปอีก เพราะ

การจัดการศึกษาโดยครอบครัวนี้มีแหล่งเรียนรู้ เนื้อหา และกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายอยู่แล้ว กล่าวคือ^{๒๕}

แหล่งเรียนรู้แบบ Home school learning : สถานการณ์เรียนรู้หรือแหล่งในการให้การศึกษามีอยู่ทุกๆ ที่รอบๆ ตัว ทั้งในครอบครัวและในชุมชนและต่างชุมชน ในวัด ในเมือง ในธรรมชาติ ฯลฯ เช่นเดียวกับผู้ให้การเรียนรู้ที่มีมากมาย ทั้งพ่อแม่ปู่ย่าตายาย พี่ป้าน้าอา เพื่อน พระ นักบวช ผู้นำศาสนา ครูช่าง พ่อค้า หมอพื้นบ้าน แม่กระทั่งต้นไม้ สัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง ฯลฯ

เนื้อหาของการเรียนรู้ : เนื้อหาของการเรียนรู้จะกำหนดจากความต้องการและความจำเป็นของปัจเจกชนและความต้องการของชุมชนเป็นหลัก และเป็นเนื้อหาในเชิงปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี คือเป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม เพราะหวังผลในการนำไปใช้ในชีวิตจริงด้านต่างๆ ซึ่งหากพิจารณาโดยผิวเผิน อาจคิดว่าการศึกษาเพื่อชุมชนนี้ไม่มีเนื้อหา แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับครอบคลุมเนื้อหาวิชาไว้อย่างครบถ้วน เพียงแต่เนื้อหาเหล่านี้มิได้แยกออกมาเป็นรายวิชา แต่สอดแทรกอยู่ในการดำเนินชีวิตจริงแต่ละด้าน

กระบวนการเรียนรู้ : กระบวนการเรียนรู้ในการศึกษาของชุมชนเกิดขึ้นด้วยวิธีการหลายแบบ ทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง การแลกเปลี่ยน ฯลฯ กระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายรูปแบบเช่นนี้ ส่งเสริมให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ เพราะมีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน ความสามารถและความถนัดที่ไม่เท่ากันของผู้เรียนและผู้สอนแต่ละคน

หากเราเลือกใช้ชีวิตบูรณาการแบบนี้ เรายังจำเป็นต้องคงหลักอริยสัจ ๔ ไว้เป็นตัวยืนในหลักสูตรด้วย หากแต่เปลี่ยนแปลงเป็นการผสมผสานเข้ากับกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะกิจกรรมการประดิษฐ์ การปลูกต้นไม้ งานช่าง กิจกรรมสุขภาพ การออกกำลังกาย การเรียนรู้ เรื่องการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบๆ ตัว การแบ่งปัน การสื่อสาร การรับฟังความรู้สึก รวมทั้งการฝึกทักษะที่จำเป็นต่างๆ ทั้งนี้เพราะในอริยสัจ ๔ นั้นมีเรื่องของมรรคมีองค์ ๘ รองรับอยู่แล้ว ในการจัดการเรียนการสอนจึงสามารถอาศัยกิจกรรมตัวอย่างเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้ (มรรค) ได้เลย ซึ่งย่อมจะทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้และความเข้าใจได้ง่าย ทำยที่สุดสิ่งสำคัญที่ต้องเกิดขึ้นเป็นผลผลิตจากการเรียนรู้ก็คือความรู้ความเข้าใจที่สำคัญ ๕ ประการข้างต้นดังกล่าวแล้ว คือ

^{๒๕}ดูรายละเอียดในศรัณย์ เลิศรักษ์มงคล, Home School : บ้านเรียนแห่งการเรียนรู้ร่วมกันของครอบครัวและชุมชน.วารสารศรัทธา ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๑ เดือน กรกฎาคม - ตุลาคม ๒๕๔๑, หน้า ๕๘ - ๖๘.

- ๑) อะไรคือเหตุแห่งทุกข์หรือปัญหา
- ๒) สาเหตุที่มาของทุกข์หรือปัญหานั้นคืออะไร
- ๓) ความสิ้นไปของทุกข์หรือปัญหานั้นเป็นอย่างไร มีคุณลักษณะอย่างไร
- ๔) หนทางในการดับทุกข์หรือปัญหานั้นเป็นอย่างไร และควรดำเนินอย่างไร (มรรค) และ
- ๕) การทำความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของปรากฏการณ์และสิ่งต่างๆ รอบตัว

๙. บทสรุป

มนุษย์ทุกคนย่อมปรารถนาความสุข ความสมบูรณ์ในชีวิตด้วยกันทั้งสิ้น และด้วยเหตุแห่งความปรารถนาความสุขทั้งหลายนั้นเองได้ทำให้มนุษย์พยายามแสวงหาวิธีการมากมายเพื่อให้บรรลุไปสู่ความสุขความสมบูรณ์ตามอุดมคติของตนอยู่เสมอ ปัญหาจะไม่เกิดขึ้นเลยหากว่าความสุขที่มนุษย์แย่งกันแสวงหา นั้นไม่ไปกระทบกระเทือนหรือเบียดเบียนมนุษย์ด้วยกันเอง แต่เป็นเพราะความรู้ในเรื่องความสุข และหนทางดำเนินไปสู่ความสุขของมนุษย์นั้นมีจำกัด จึงทำให้การแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งความสุขนั้นยังคงมีต่อไปอย่างไม่จบสิ้น และเพราะเหตุนี้ด้วยเช่นกันที่จะยิ่งทำให้ความสุขที่ยั่งยืนที่มนุษย์ใฝ่ฝันถึงยังคงอยู่ห่างไกลออกไป

คุณค่าของการศึกษาเพื่อความสุขที่ยั่งยืนที่จะได้รับร่วมกัน แน่แน่นอนที่สุดที่อาจจะแตกต่างออกไปจากคุณค่าที่คาดว่าจะได้รับจากการจัดการศึกษาแบบเดิมที่ผู้เรียนน่าจะได้รับความสุข ความสำเร็จ ความภูมิใจจากการสำเร็จการศึกษา มีเกียรติยศ มีงานดีๆ ที่ทำแล้วได้ทั้งผลตอบแทนอย่างงาม และความก้าวหน้า แต่ไม่อาจประกันได้ที่จะจะเป็นคนดีได้อย่างสมบูรณ์หรือไม่เพียงไร จะเป็นบุคคลที่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคมหรือผู้อื่นหรือไม่ การจัดการศึกษาเพื่อความสุขที่ยั่งยืนเกิดขึ้นได้จริง ผู้เรียนย่อมจะมีทัศนคติที่เปลี่ยนไป เชื่อว่าน่าจะกลายเป็นผู้สำเร็จการศึกษาที่มีความอิสระทางความคิดและมีความสุขสมบูรณ์อยู่ภายในตนเอง ประกอบด้วยสติปัญญาและวิจารณ์ญาณ มีบุคลิกภาพที่น่ารัก เป็นที่พึ่งพาของตนเอง และสังคมรอบข้าง รู้ชัดว่าหนทางแห่งความสุขที่ยั่งยืนอยู่ ณ ที่ใด และพร้อมที่จะดำเนินไปสู่หนทางแห่งความสุขนั้น ซึ่งผู้ได้รับการศึกษาตามหลักสูตรเพื่อความสุขที่ยั่งยืนนี้ เมื่อมีจำนวนมากย่อมจะเป็นประดุกน้ำใหม่ที่สะอาดและช่วยชำระความทุกข์ที่มีอยู่ในสังคมแบบเดิมให้ลดน้อยลง ทัศนคติผู้เรียนจะเปลี่ยน โดยตระหนักถึงโอกาสและคุณค่าของตนเอง ในการพัฒนาตนเอง เพื่อให้มีแนวคิดของการทำสิ่งใดโดยไม่ปรารถนาอามิสเป็นเครื่องตอบแทน เพราะหวังความสุขเป็นรางวัลมากขึ้น มองสิ่งต่างๆ ด้วยสายตาที่แยกแยะคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมได้ ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว เท่ากับว่าผู้เรียนน่าจะมีแนวโน้มที่จะลดความอยากได้ ความเห็นแก่ตัว ประโยชน์ส่วนตน ความเชื่อมั่นแต่ตนเองโดยไร้เหตุผล การไม่รับฟังความคิดเห็นและความแตกต่างของผู้อื่น ความเชื่อและความรู้ที่ผิด ซึ่งเป็นคุณประโยชน์ต่อส่วนรวมมากขึ้น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลีและภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

กรมการศาสนา. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๓๐.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **รหมปทฎฐกถา. ภาษาบาลี ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมวิชาการ. **ประทีปแห่งการศึกษา : พระบรมราชาวาทและพระราชดำรัสด้านการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการจัดทำหนังสือประมวลพระบรมราชาวาทและพระราชดำรัสด้านการศึกษา, ๒๕๔๐.

กฤษณะมูรติ. **Education and Significance of Life. การศึกษาและสาระสำคัญของชีวิต**. แปลโดย นวลคำ จันภา. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘.

ทิตินา แชมมณี. **ศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การศึกษาพัฒนาการหรือบูรณาการ**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพัฒนาวัตกรรมการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ โภมลคิมทอง, ๒๕๔๖.

ศรีธัญ เลิศรักษ์มงคล. Home School : บ้านเรียนแห่งการเรียนรู้ร่วมกันของครอบครัวและชุมชน. **วารสารครุศาสตร์**. ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๑ เดือน กรกฎาคม - ตุลาคม ๒๕๕๑.

สุจิตรา อ่อนค้อม. **การสร้างสันติภาพแบบยั่งยืน** ความเรียงรางวัลชนะเลิศระดับนานาชาติจากองค์กร
นักคิดใหม่เมืองโตรอนโต ประเทศแคนาดา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๖.

สุมน อมรวิวัฒน์. ศาสตราจารย์. **หลักสูตรวิชาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร
: โครงการกิตติมศักดิ์สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๔.

(๒) สื่อบริการออนไลน์ :

www.merriam-webster.com/dictionary

www.brainyquote.com